

СИСТЕМА ЧАСОПРОСТОРОВИХ КООРДИНАТ У РОМАНІ АГАТИ КРІСТІ «НЕСКІНЧЕННА НІЧ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (41).

УДК 821.111

DOI: 10.24144/2663-6840/2019.1(41).125–128

Бабай Л. Система часопросторових координат у романі Агати Крісті «Нескінченна ніч»; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 5; мова українська.

Анотація. У статті аналізуються часопросторові відношення у структурі роману Агати Крісті «Нескінченна ніч». Виокремлено часові моделі (добовий, календарний, біографічний, психологічний, легендарний час) та визначені його функції в архітектоніці художнього тексту письменниці. Доведено, що сюжетна лінія роману будується на паралелізмі та протиставленні, аналогіях і символізмі. Відкритий топос та хронотоп дороги є координатою спрямованої на чужий локус небезпеки, яка призводить до неминучої смерті.

Ключові слова: локативність, часовий маркер-символ, архітектоніка, сюжетоформотвірні функції, система хронотопів, Агата Крісті, «Нескінченна ніч».

Постановка проблеми. «Моделювання» оповідання із максимальним збереженням життєподібності та хронологічної реалістичності характерне для більшості прозового здобутку Агати Крісті. У творах, де переважає «сімейне вбивство», просторово-часова система координат часто набуває досить локалізованих форм. Хронотопічна організація романів авторки, що має значне семантичне навантаження з точки зору відображення національних концептів, виконує специфічну характерологічну та аксіологічну функції, а також є важливою з позиції символіки деталі, майже повністю залишається поза межами дослідницьких завдань.

Аналіз досліджень. Спеціальні дослідження, присвячені творчому доробку письменниці, зосереджені навколо питань особливостей поетики не детективних романів; окремих вербальних засобів актуалізації британської ментальності у детективних романах Агати Крісті; аспектів жанровості англійського детективного роману в цілому (Х. Перхонен, В. Скороденко, С. Белов, Г. Анджапаридзе, Є.В. Жаринов, І.О. Шайтанов). Незважаючи на переконливий обсяг та різноплановість наявних досліджень, найчастіше присвячених класичному головному герою авторки – детективу, її роман «Endless Night» («Нескінченна ніч»), що вирізняється зі звичного формату творчого доробку письменниці, практично не досліджений, а хронотопічний аспект зовсім залишається за межами вивчення. Попри це твір не тільки має специфічну «просторово-часову сітку» (А.І. Ніколіна), а й вносить додаткові парадигми у розуміння творчого методу. Усе вищесказане підтверджує серйозність перспективи та актуальність представленого дослідження.

Мета статті полягає у визначенні специфіки, ролі та функцій хронотопу в художній структурі роману Агати Крісті «Нескінченна ніч».

Виклад основного матеріалу. Термін *хронотоп* введений М. Бахтіним для позначення взаємозв'язку часових та просторових координат тексту. У художньому хронотопі вчений наголошував на домінуванні часу: «Час тут згущується, ущіль-

нюється, стає художньо-зримим; простір інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії» [1, с. 247]. Часопросторові координати виконують сюжетоформотвірні функції: «хронотоп як переважна матеріалізація часу в просторі є центром образотворчої конкретизації, втілення для всього роману ... Всі абстрактні елементи роману тяжіють до хронотопу і, через нього наповнюючись плоттю і кров'ю, долучаються художньої образності» [1, с. 358]. Хронотоп охоплює всі сторони художнього твору: впливає на жанрову специфіку тексту, композиційну структуру, висвітлення художнього образу в творі.

У прозовому тексті розрізняють розгалужену систему хронотопів, отже, художня дійсність характеризується хронотопічною множинністю. У романі Агати Крісті «Нескінченна ніч» часопросторові елементи відіграють важливу роль у всіх сегментах текстової архітектоніки. Так, сама назва роману з використанням прикметника «нескінченна», що характеризує ніч, свідчить про те, що нічний час втрачає свої звичні виміри, розтягуючись і перетворюючись на символ, і водночас слугує психологічним маркером у творі. Простір представлено в тексті розширеним або звуженим стосовно персонажа або певного описуваного об'єкта. Розширення простору мотивується поступовим розширенням досвіду героя, пізнанням ним зовнішнього світу, подорожами. Так, динаміка ритму життя головного героя Майкла змінюється із одруженням з Еллі: «*We spent a week in a seaside hotel and then we went abroad. We had a glorious three weeks travelling about wherever the fancy took us and no expense spared. We went to Greece, and we went to Florence, and to Venice and lay on the Lido, then to the French Riviera and then to the Dolomites. Half the places I forget the names of now. We took planes or chartered a yacht or hired large and handsome cars*» [5, с. 73]. – *Ми на тиждень зупинились у приморському готелі, а потім поїхали за кордон. Ми провели три славні тижні в подорожах, куди нас вели наші фантазії і на що ми не шкодували витрат. Ми відвідали Грецію та Флоренцію, Венецію та Лідо, потім*

побували на Французькій Рив'єрі й Доломітових Альпах. Половину місць я вже зараз і забув назви. Ми летіли літаками, фрахтували яхту або наймали великі та красиві машини [переклад наш].

Хронотоп зустрічі в романі відіграє важливу роль. Зустріч виступає початком подій і має змісто-ве навантаження: «*My feet took me without my really noticing where I was going along the road between the trees and up, up to the curving road that led between the trees to the moorlands. And so I came to the spot in the road where I first saw Ellie*» [5, с. 28]. – *Мої ноги вели мене без того відома між деревами, вгору, аж до вигнутої дороги, яка простягалася між деревами до болотистих земель. Так я прийшов до місця, де вперше побачив Еллі* [переклад наш].

Водночас характерна для художньої літератури випадкова зустріч, що звично слугує зав'язкою, в контексті аналізованого твору підмінюється низкою спеціальні-влаштованих зустрічей, які завершуються нещасним випадком.

Цікаво, що у хронотопі зустрічі переважає часовий відтінок. Зустрічі в романі пов'язані з дорогою. М. Бахтін зазначав, що на дорозі своєрідно поєднуються просторові і тимчасові ряди людських доль і життів, ускладнюючи і конкретизуючи соціальними дистанціями, які тут долаються [1]. Дорога особливо вигідна для зображення подій, керованих випадковістю. Звідси зрозуміла важлива сюжетна роль дороги в історії роману. У творі реальний шлях героя переходить у метафору дороги, шлях душі, її еволюцію. Саме дорога переносить Еллі у чужий світ – Англію, віддалену від її рідної країни.

Символічною деталлю є Циганське подвір'я, що спочатку наповнює серця героїв радістю: «*When I saw our home, finished, something inside me leaped up, leaped up as though to burst out of my skin! It was my house – and I'd got it at last! I held Ellie's arm very tight*» [5, с. 129]. – *Коли я побачив наш дім, завершений, щось усередині мене підскочило, підскочило так, ніби вирвалося із м'якої шкіри! Це був мій будинок – і я його нарешті отримав! Я дуже міцно тримав руку Еллі* [переклад наш].

Із динамікою сюжету цей локалізований простір трансформується і набуває низки прикмет, зокрема розбите вікно під час милування заходом сонця: «*And then it happened suddenly. A stone crashed in through the window and dropped on the table. Smashed a wineglass too, and a sliver of glass slit Ellie's cheek. For a moment we sat paralyzed, then I sprang up, rushed to the window, unbolted it and went out on the terrace. There was no one to be seen. I came back into the room again. I picked up a paper napkin and bent over Ellie, wiping away a little trickle of blood I saw coursing down her cheek. "It's hurt you... There, dear, it's nothing much. It's just a wee cut from a sliver of glass"*» [5, с. 132]. – *І тоді це сталося. Камінь врізався через вікно, впав на стіл, розбив келих, і шматок скла розрізав щоку Еллі. На мить нас паралізувало, потім я вискочив, кинувся до вікна, розчинив його і вийшов на терасу. Нікого не було видно. Я знову повернувся до кімнати, взяв паперову серветку і нахилився над Еллі, витерши кров, яка*

стікала по її щоці. «Вам боляче ... Так, любий, але не дуже. Це просто поріз від скла» [переклад наш]. Вікно як об'єкт у художньому творі має декілька символічних значень: «воно відображає ідею проникнення, а оскільки має квадратну форму, його імплікації є раціональними і земними» [2, с. 358]. У казковому хронотопі вікно слугує отвором виманювання персонажа. Із розбитим вікном казка головної героїні починає набувати бентежливих форм. Маркери небезпеки супроводжують увесь її подальший шлях. Так, циганка твердить Еллі про необхідність залишити місце, а пізніше на порозі з'являється простроплений ножом мертвий птах із шматочком паперу: «*We had come down one morning and we had found a dead bird skewered through with a knife and a small piece of paper with it which said in an illiterate scrawl. "Get out of here if you know what's good for you"*» [5, с. 143]. – *Ми йшли одного ранку і знайшли мертвого птаха, простропленого ножом та з маленьким аркушем паперу, на якому неграмотно виведено: «Забирайся звідси, якщо розумієш, що то добре для тебе»* [переклад наш]. За словником символів, птах – це вільна птиця, і, як будь-яка крилата істота, символізує натхненність. За Юнгом, птиця благодійна за своєю природою, уособлює дух або ангелів, надприродну підтримку, думку і політ фантазії. За індуїстськими традиціями, птахи символізують вищі ступені буття [2, с. 422]. У романі вбитий птах уособлює Еллі і водночас виконує функцію попередження для неї, виступає елементом пророцтва.

Будинок на Циганському подвір'ї є елементом поєднання теперішнього та минулого; легендарного хроносу, що проникає у біографічний час героїв, керуючи їхніми долями. Така реалізація створює специфічну сюжетність Циганського подвір'я, розгорнуту в детективному романі. Органічне поєднання в будинку (з його оточенням) просторових і часових моментів-прикмет, історична інтенсивність хронотопу визначила його образотворчу продуктивність на різних етапах розвитку роману. З точки зору сюжетної та композиційної тут відбуваються зустрічі, що вже не мають колишнього специфічно-випадкового характеру, створюються зав'язки інтриг, відбуваються знайомства й діалоги, які відіграють особливу роль у романі, розкриваються характери, пристрасті героїв та їхня сутність.

Маркери добового та календарного часу слугують у романі визначеною системою координат і перегукуються з символічним аспектом сприйняття головної героїні – дівчини з «осіннім волоссям»: «*Her hair was the soft brown colour of an autumn leaf*» [5, с. 28]. – *Її волосся було теплого коричневого кольору, кольору осіннього листя*. Сам образ протагоніста несе у собі чітку осінню колористику: «*She was wearing a sort of dark green tweed and her hair was the soft brown colour of an autumn leaf*» [5, с. 28]. – *На ній був темно-зелений твідовий костюм, а волосся було теплого коричневого кольору, кольору осіннього листя* [переклад наш].

Хронотоп природи зливається з образом головної героїні. Осінь стає точкою відліку спільного

життя героїв і водночас завершенням їхнього життєвого шляху. Простежується певна часова циклічність: події відбуваються протягом одного року. Майк зустрічає Еллі восени й розлучається з нею восени наступного року. Описаний рік вміщує в себе життя головного героя в його теперішньому і минулому. Минуле постає в сюжеті твору за допомогою біографічного часу спогадів Майкла. Отже, тут наявна ретроспекція, пов'язана із іменем Майкла, що реалізується у формі спогадів та має характер циклічності: «*In my end is my beginning... It all began that day, at such a time and such a place, with such an incident?*» [5, с. 1] – *Зрештою, це мій початок ... Невже все почалося в той день, у такий час і в такому місці, й саме з такого випадку?* [переклад наш], а також проспекція, якою характеризується життєвий шлях Еллі, коли авторка за допомогою специфічних маркерів метафорично прописує майбутнє героїні: «*"Old bad luck it will be to anyone who buys it!" said the old woman. "You listen, my pretty, for you're pretty enough, bad luck will come to whoever buys it. There's a curse on this land, a curse put on it long ago, many years ago. You keep clear of it. Don't have naught to do with Gipsy's Acre. Death it will bring you and danger. Go away home across the sea and don't come back to Gipsy's Acre. Don't say I didn't warn you"*» [5, с. 34]. – *І горе буде тому, хто її купить!*» – промовила стара жінка. «Слухай, моя красуне, ти справді достатньо гарна, біда буде тому, хто її купить. На цій землі є прокляття, прокляття, покладене на неї давно, багато років тому. Втікайте звідси. Не майте нічого спільного з «Землею циган». Смерть це принесе вам і небезпеку. Йдіть додому через море і не повертайтесь до «Землі циган». Не кажи, що я тебе не попередила [переклад наш].

Основні ознаки часу в романі: конкретність, безпосередня достовірність, прагнення письменника до зближення художнього та реального часу, співвіднесеність минулого, сьогодення й майбутнього.

Саме вбивство, представлене як нещасний випадок, містить у собі символічний аспект: пристрасть до Майкла приводить Еллі на шлях загибелі, а реалізація вбивства відбувається через пристрасть головної героїні до коней. Страждаючи від алергії, Еллі доводиться вживати ліки, які були підмінені: «*Dr. Shaw said, «It was in the capsule, wasn't it? Cyanide in the capsule? That's what you gave Ellie that morning?» «It was for her hay fever», I said, «she always took a capsule as a preventative against her allergy when she went riding. Greta and I fixed up one or two of the capsules with wasp stuff from the garden shed and joined them together again. We did it up in the Folly. Smart, wasn't it?»*» [5, с. 270]. – *Доктор Шоу сказав: «Це було в капсулі, чи не так? Ціанід у капсулі? Ось що ви дали Еллі того ранку?» «Це було для її сінної лихоманки, – сказав я, – вона завжди брала капсулу через свою алергію, коли їздила на конях. Ми з Гретою перемішали одну-дві капсули з речовиною із сараю в саду і знову їх з'єднали. Ми це зробили у Фоллі. Розумно, егеж?»* [переклад наш].

Семантично містким є сприйняття Майклом добового часу в день убивства дружини: «*A*

wonderful day, 'I said to myself with conviction. 'This is going to be a wonderful day» [5, с. 190]. – *«Чудовий день, – сказав я переконливо. – Це буде прекрасний день»* [переклад наш].

Майже всі події роману відбуваються на чергуванні замкнутого та відкритого простору. Образи художнього часу розгалужені: біографічний, психологічний, календарний, добовий – день і ніч, ранок і вечір. У романі наявний паралелізм та протиставлення: дві лінії кохання (Майкл – Еллі, Майкл – Грета), бідність та багатство головних героїв, відмінність характерів і водночас схожість персонажів за їх уподобаннями, справжні почуття і театральність стосунків. «*I'd known always that I'd meet one day a wonderful woman. I had met her: I'd seen her and she'd seen me. We'd come together, A wonderful woman. I'd known the moment I saw her that I belonged to her, belonged to her absolutely and for always. I was hers»* [5, с. 250]. – *Я завжди знав, що одного разу зустріну чудову жінку. Я зустрів її. Я бачив її, і вона бачила мене. Ми зішлись разом, чудова жінка. Я знав, як тільки побачив її, що я належу їй, належав їй повністю і назажди* [переклад наш], – говорить Майкл про Грету в середині розвитку сюжету. Характеристика набуває еволюції зі знаком мінус наприкінці історії: «*You filthy bitch!*» *I said. "You hateful, glorious, golden-haired bitch»* [5, с. 267]. – *Ти брудна сука!*» – сказав я. «*Ти ненависна, розкішна, золотоволоса сука* [переклад наш]. Еволюціонує сам Майкл як персонаж: «*I've learnt to enjoy – to enjoy killing people. I was excited the day that I knew Ellie had gone out with that horse to her death. I enjoyed myself all the morning because of killing, but I've never got near enough to killing until now. This is different. I want more than just knowing that someone's going to die because of a capsule they swallowed at breakfast time. I want more than pushing an old woman over a quarry. I want to use my hands»* [5, с. 267]. – *Я навчився насолоджуватися – насолоджуватися вбивством людей. Я був схвильований того дня, коли знав, що Еллі йшла з конем до своєї смерті. Я насолоджувався цілий ранок через вбивство, але до цього часу я ніколи не наближався до вбивства. Це різне. Я хочу більше, ніж просто знати, що хтось помре через капсулу, яку вони проковтнули під час сніданку. Я хочу більше, ніж штовхати стару жінку з кар'єру. Я хочу використовувати свої руки* [переклад наш].

Він психологічно розвивається: «*I loved seeing her afraid and I fastened my hands round her neck»* [5, с. 267]. – *Я любив спостерігати, як вона боїться, і я стискав руки на її шиї* [переклад наш].

Отже, в основі архітекtonіки роману опозиція, аналогія, символіка та паралелізм. Роман «Нескінченна ніч» створений за принципом «історія в історії», де долі двох закоханих людей (Майкла та Грети), проникаючи в інші (долю Еллі), не співіснують, а переходять у нову субстанцію (кохання Еллі та Майкла). Легендарний час Циганського подвір'я набуває конкретних форм, змішуючись із прощом, перетворюється на трагічну реальність наприкінці сюжетної лінії роману. Письменниця навмисне обирає часові маркери із схемою завершення та згасання: захід сонця, осінь, мертве осін-

не листя, волосся кольору поживклого листя як знак згасаючої чарівності та приречення. Час характеризується множинністю форм (календарний, добовий, біографічний, психологічний) і виконує низку сюжетоформувавальних функцій.

Художній простір, створений у романі, із безмежності та неосяжності трансформується в чітко окреслену локативність будинку з містичним мину-

лим, із якого головна героїня намагається вирватися під час кінних прогулянок. І, як вільний птах, Еллі гине на свободі. Отже, значення відкритого простору набуває переосмислення: відкритість приносить фатальну зустріч із Майклом, згубну для героїні.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому аналізі символіки та поетики деталі в цьому та інших романах Агати Крісті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет.* Москва: Художественная литература, 1975. С. 234 – 407.
2. Керлот Хуан Эдуардо. *Словарь символов: [Мифология. Магия. Психоанализ: Перевод].* Москва: REFL-book, 1994. 601 с.
3. Николина Н. А. *Филологический анализ текста.* Москва: Академия, 2003. 256 с.
4. Хализев В. Е. *Теория литературы: учебник.* Москва: Высшая школа, 2002. 437 с.
5. Агата Крісті. *Endless Night.* URL: <https://archive.org/details/EndlessNightByAgathaChristie> (дата звернення: 10.06.2019)

REFERENCES

1. Bahtin M. M. (1975) *Formy vremeni i hronotopa v romane [Forms of Time and Spacetime in a Novel. Essays on Historical Poetics]. Ocherki po istoricheskoy poetike. Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniya raznyih let.* Moskva: Hudozhestvennaya Literatura. S. 234 – 407. [in Russian].
2. Kerlot Huan Eduardo (1994). *Slovar simvolov: [Mifologiya. Magiya. Psihoanaliz: Perevod] [Dictionary of Symbols: [Mythology. Magic. Psycho-analysis].* Moskva: REFL-book. 601 s. [in Russian].
3. Nikolina N. A. (2003) *Filologicheskii analiz teksta [Philological Analysis of the Text].* Moskva: Akademiya. 256 s. [in Russian].
4. Halizev V. E. (2002) *Teoriya literatury [Theory of Literature]: uchebnik.* Moskva: Vysshaya shkola. 437 s. [in Russian].
5. Agata Kristi. *Endless Night.* URL: <https://archive.org/details/EndlessNightByAgathaChristie> [in English].

THE SYSTEM OF TEMPORAL AND SPACE COORDINATES IN THE NOVEL «ENDLESS NIGHT» BY AGATHA CHRISTIE

Abstract. The paper analyzes the temporal and spatial relations in the structure of Agatha Christie's novel «Endless Night». The time models (diurnal, calendar, biographical, psychological, legendary) have been singled out and their functions in the architectonics of the literary text of the writer have been identified. It has been proved that the plot of the novel is based on both parallelism and opposition, analogy and symbolism. The novel itself is created on the principle of «a story inside the other story», where the fate of two lovers (Michael and Greta), penetrating into the fate of other people (Ellie), do not coexist, but evolve into a new substance (the love of Ellie and Michael). The legendary time of the Gypsy court acquires concrete forms, and, mingling with prophecy, turns into a tragic reality at the end of the plot line of the novel. The writer deliberately chooses time markers with a sense of completion and extinction: sunset, autumn, dead autumn leaves, twilight leaves hair-colour as a sign of fading charm and predestination. As a result, a number of analogies have been identified and analyzed: the cycle character of the events succession in the plot of the novel and the natural cycle; the fate of the girl and the fate of the bird; a saddled horse and the regulated type of freedom, given to the female protagonist; the doom of the heroine and the fading nature of autumn or the fading of the day. The artistic space is characterized by locality and limitedness.

The artistic space, created in the novel, from infinity and immeasurability transforms into a clearly defined locality of the house with a mystical past. The protagonist tries to break through the created borders surrounding her, by means of the equestrian walks, like a free bird, dying in freedom. Thus, the meaning of the open space is reconsidered: openness brings a fatal meeting with Michael, which leads to the death of the main character. The open topos and the chronotope of the road transform into danger-holding coordinates, leading to the alien locus and the imminent death.

Keywords: locality, a symbolic time marker, architectonics, plot-forming functions, a system of chronotopes, Agatha Christie, «Endless Night».

Стаття надійшла до редакції 14 січня 2019 р.

© Бабай Л., 2019 р.

Людмила Бабай – старший викладач Харківського національного технічного університету сільсько-го господарства імені Петра Василенка, Харків, Україна; <https://orcid.org/0000-003-2903-167>

Ludmyla Babay – Senior Lecturer at the Kharkiv National Technical University of Agriculture under the name of Petro Vasylenko, Kharkiv, Ukraine; <https://orcid.org/0000-003-2903-167>